

פרופ' יונתן גרוסמן

9 עולת בקר

בגור תינוק, אלא בבהמה שהיא כבר בעל ערך ממוני-
עצמאי.

יש לציין שאין זה מובן מאליו שיש צורך לקורבן בבקר
צעיר דווקא (בן בקר), שהרי בזבח שלמים נאמר
בכותרת 'בקר' ללא פירוט מאורח יותר של 'בן בקר':
"ואם זבח שלמים קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אם
זכר אם נקבה תמים יקריבנו לפני ה'" (ויקרא ג, א). היעדר
'בן בקר' בציווי של זבח שלמים כנראה איננו מקרי,
שהרי גם באירועים שבהם מביאים גם עולות וגם זבחי
שלמים, מובא 'בן בקר' לעולה, ואילו לזבח השלמים
'בקר' גרידא. כך בחנוכת המזבח של הנשיאים: "פר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ אֶחָד בֶּן־שָׁנָה לְעֹלָה. שְׁעִיר עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת. וְלִזְבַּח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׂים בְּנֵי שָׁנָה חֲמִשָּׁה" (במדבר ז, טו-יז
וכן לאורך כל הפרשה גם בשאר הנשיאים). לא ניתן לפתוח
שאלה זו באופן רחב טרם שעמדנו על אופי זבח
השלמים, ברם לעת עתה מסתבר לומר שבהמה צעירה
שלא הגיעה להשלמתה מתאימה לאווירה שמלווה את
העולה הקשורה בחוויה של ריחוק ושל חוסר השלמה
(ועל כן גם החטאת שבאה על חטא היא 'בן בקר'), כפי
שביארנו בשיעור הקודם. עוד נראה בדיונים הבאים,
שבניגוד לעולה, זבח השלמים מייצג הדדיות וברית שיש
בהם שמחה ורעות, ומבחינה זו, מתאים להביא בקר
בוגר ושלם.²

מלבד עצם הגדרת עולת הבקר, יש אלמנטים נוספים
בפסוקים אלו שדורשים עיון, ובחלקם כבר דנו בשיעור
קודם. כעת ברצוני לתת את הדעת במיוחד למשחק
העדין שמתרחש בפסוקים בשאלה מי הוא זה שפועל
בקורבן.

הפועלים בקרבן: בין הבעלים לכוהן

יש חשיבות מרכזית לשאלה מי פועל בקורבן בכל שלב.
מאחר שיש לקורבן בעלים ובכל זאת חלק מהפעולות
נעשות על ידי הכוהנים, יש בביורר היחס ביניהם בכדי
להגדיר את מקומו של הכוהן ואת תפקידו. המעקב אחר
הפעולות פשוט, מאחר שהציוויים על הקרבנות בפרשת
ויקרא נמסרו לאדם מישראל – "דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָן לַה'" (א, ב) –
לפיכך הגוף היחיד הסתמי מתייחס אליו. כלומר,
כשכתוב למשל "וְסָמְךָ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה", ברור
שהסומך הוא הבעלים, מביא הקורבן. נעקוב אם כן אחר

"אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו
אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני ה'.
וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו.
ושחט את בן הבקר לפני ה' והקריבו בני אהרן
הכהנים את הדם וזרקו את הדם על המזבח
סביב אשר פתח אהל מועד. והפשט את העלה
ונתח אתה לנתחיה. ונתנו בני אהרן הכהן אש
על המזבח וערכו עצים על האש. וערכו בני
אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת
הפדר על העצים אשר על האש אשר על
המזבח. וקרבו ויכרעו ויחץ במים והקטיר הכהן
את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח לה"
(ויקרא א, ג-ט).

אופציית קורבן העולה הראשונה שהתורה מעלה היא
בקר – ליתר דיוק 'בן בקר', פר צעיר. די בנתון שמדובר
בבהמה הגדולה ביותר המוקרבת על המזבח בכדי
להצדיק את פתיחת הדיון דווקא בה. לכן גם ברשימות
אחרות הבקר נזכר לפני הצאן (ראו במיוחד בחנוכת
המזבח במדבר ז'; ובמוספים במדבר כ"ח). עם זאת,
בהמשך השיעורים נציע שיש הבדל מהותי יותר בין
בעלי החיים המוקרבים, ולפי הצעה זו יעלה הסבר נוסף
לפשר פתיחת האפשרויות דווקא בבן בקר.

בכל מקרה יש לציין שהכינוי 'בן בקר' רומז כנראה לשור
צעיר דווקא, שהרי אחרת ניתן היה להסתפק בכינוי
'בקר'. ברוח זו כתב גם ר"י בכור שור: "את בן הבקר –
משמע לשון בחרות, שלא יביא זקן יותר מדאי וחולה,
משום 'הקריבהו נא לפחתך'" (ר"י בכור שור א, ה). מצד
שני, הכתוב מכנהו 'בן בקר' ולא 'עגל' (כמו בויקרא ט, ב).
מכאן עולה שאין מדובר בגור צעיר. לפיכך, קריאת חז"ל
שפר בן בקר צריך להיות בשנתו השנייה (רבי יוסי) או
השלישית (חכמים), נראית תואמת את פשטי
המקראות.¹ ייתכן שבקר צעיר הוא בשר איכותי יותר
ממבוגר (כך עולה מהכנת הסעודה של אברהם לאורחיו:
"וְאֵל הַבָּקָר רֵץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רֵץ וְטוֹב" (בראשית
י"ח, ז). אך גם ייתכן שבן בקר מייצג בעל חיים צעיר
שחיוו עוד לפניו, טרם הגיע להשלמתו, אך לא מדובר

2 עם זאת יש להסתייג ולומר שלא תמיד התורה מקפידה על החלוקה
הזו, ולעיתים יש לשון כללית שמוסבת על שני הקורבנות גם יחד, כמו:
"וכי תעשה בן בקר עלה או זבח לפלא נדר או שלמים לה'. והקריב על
בן הבקר מנחה סלת שלשה עשרונים בלול בשמן חצי היין" (במדבר
ט"ו, ח-ט).

1 דעת רבי מאיר בנוגע לגילו של 'פר' המובא לקורבן מסגירה את
התפיסה שבהמה זקנה מדי אינה כבוד המזבח: "רבי מאיר אומר, אף
בני ארבע ובני חמש, קשרים, אלא שאין מביאים זקנים, מפני הקבוד"
(משנה פרה, פ"א, מ"ב).

עולת הבקר מתוך תשומת לב לדמות הפועלת בכל שלב (פעולות הכהן מובאות בהטייה):

”אם עלה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו
אל פתח אהל מועד יקריב אתו לרצנו לפני ה'.
וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו.
ושחט את בן הבקר לפני ה'
והקריבו בני אהרן הפהנים את הדם
ונזקו את הדם על המזבח סביב אשר
פתח אהל מועד

והפשיט את העלה
ונתח אתה ונתחיה.

ונתנו בני אהרן הפהן אש על המזבח
וערכו עצים על האש.

וערכו בני אהרן הפהנים את הנתחים
את הראש ואת הפדר על העצים אשר
על האש אשר על המזבח.

וקרבו וקרעו ירחץ במים

והקטיר הפהן את הכל המזבחה”.

מתברר שהבעלים והכהנים פועלים בקורבן לסירוגין, ויש מקום לעבודת הבעלים גם לאחר שהכהנים נכנסו לפעולה. אני מדגיש זאת כי לפעמים נדמה שהבעלים שהביאו את הקורבן פועלים רק עד שחיתת הבהמה, ומשם ואילך רק הכהנים עובדים. אין מדובר במסירת הבהמה לידי הכהן ופניו האזור לעבודת הכהן. פיצול הפעולות כדלקמן:

הבעלים	הכהן
יקריב לרצונו	
סמיכת ידיים	זריקת הדם על המזבח
שחיטה	נתינת אש ועצים על המזבח
הפשטת העולה	עריכת הנתחים על המזבח
ניתוח העולה	הקטרת הבהמה על המזבח
רחיצת הקרב והכרעיים	

פיצול זה חורג מתחומי פשטי מקראות והוא תקף גם להלכה. כך סיכם את הדברים רמב”ן:

”ואמר 'והפשיט', 'ונתח', כי בבעל הקרבן ידבר, כאשר אמר 'וסמך' ו'שחט'. כי ההפשט והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר. ולכך חזר אחר כך ואמר 'ונתנו בני אהרן' (פסוק ז). וכן רחיצת הקרבים כשרה בזר, ולכך אמר 'וקרבו וקרעו ירחץ במים' (פסוק ט) – בעל הקרבן, ואחרי כן 'והקטיר הכהן'” (רמב”ן א', ו.)³

מתוך ניסוח דבריו נראה שהפסוקים מחלקים בין מה שנחשב 'עבודה' שהיא חייבת להיעשות על ידי כוהנים, ובין מלאכה שאיננה 'עבודה' והיא יכולה להיעשות גם על ידי הבעלים. יש להעיר שהלשון 'כשרה בזר' מבטאת את הנחת היסוד שבדברי רמב”ן, שהבעלים רשאים לעשות את הפעולות המדוברות, אבל מובן שגם הכהן יכול לעשות את עבודות אלה. אולם בפשטי המקראות ייתכן שהפסוקים מדייקים ומכוונים: יש פעולות שדווקא הכהן צריך לעשות ויש פעולות המוטלות דווקא על הבעלים!

תפיסה כזו עולה בזוהר הקדוש ביחס לשחיטה:

”הא כתיב 'ושחט את בן הבקר' – ושחט אחרא ולא כהנא, דכהנא אסיר ליה בדינא, בגין דלא יפגים ההוא אתר דאחיד ביה”

(זוהר, פרשת נשא, חלק ג, דף קכ”ד ע”א).⁴

לפי הזוהר אין מדובר ברשות שיש לזר לשחוט, אלא 'לכהן אסורה השחיטה'. כאמור, גם מבלי לאמץ סמנטיקה קבלית, בהחלט ייתכן שהתורה מעדיפה שמביא הקורבן יתעסק בקורבנו, אלא שכמה פעולות הוא מנוע מלעשות, ואותן עושה הכהן. דומה שיש להגדיר את הפעולות שעושים הכהנים או ישראל באופן ספציפי יותר מעצם הגדרת 'עבודה'. מסתבר שהבעלים עושים כל מה שקשור בגוף הקורבן (שחיטה, הפשטה, ניתוח ורחיצה), והכהנים נכנסים לפעולה בכל עת שיש לגשת אל המזבח. אם צריך לקחת דם למזבח או להבעיר אש על המזבח, יש צורך בכהן. זוהי אבחנה יסודית שמגלמת את הפונקציה שהכהנים ממלאים בעולם הקרבנות. ישראל מנוע מלגשת אל המזבח שהרי ”והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש” (שמות כ”ט, ז). עוד נדון בהרחבה במשמעות ההגדרה של 'קדש קדשים' (בדיוננו בפרשת צו ובקדושה המדבקת), אך ברור מפסוק זה שרק מי שמוגדר בעצמו כקדוש (=כוהנים) יכול לגשת אל המזבח שהוא 'קדש קדשים'.

4 דיון בדברי הזוהר הללו מצוי אצל הרב מ”מ כשר, תורה שלמה, ירושלים תשנ”ב, חלק יב, עמ' קמז-קמח.

3 אינני מבין מדוע ראב”ע כתב שגם את השחיטה עושה הכהן (ראב”ע א', ה).

הכוהנים לתת אש על המזבח ולהוסיף עצים – כנראה כדי שהאש תתקיים ולא תכבה. הנחת היסוד של ציווי זה מפתיעה ביותר, מפני שנראה שלולא יתנו הכוהנים אש על המזבח לא ניתן יהיה להקטיר את עולתו של המקריב מפני שאין אש על המזבח. אולם, בתורת העולה שבפרשת צו מתברר שהייתה אש תמידית על המזבח, ואף יש איסור לכבותה (ו', ב-ו). אם יש אש קבועה על המזבח, לשם מה צריך הכהן להדליק כעת אש נוכח האדם מביא העולה? מדוע עליו להוסיף עצים אם כבר יש אש במזבח?

להלכה ביארו חז"ל שהפסוק בפרק א' מצווה להוסיף אש למערכה הקיימת ("אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצווה ליתן אש מן ההדיוט" – ספרא, דבורא דנדבה, פר' ה', י'). כפי שנראה להלן, ייתכן שבקריאה של חז"ל יש שילוב שאכן מתבקש נוכח הפרשיות, אך עצם הסתירה עדיין דורשת פשר. מתוך הפסוקים בפרק א' נראה שעד שלא בא אדם להקריב את עולתו לא היה אש על המזבח.

הרב אברהם שמאע הציע לבאר את העניין באמצעות הבנת היחס בין פרשת ויקרא – הפונה לאדם מישראל ורואה את תפקיד הקרבנות כהבעה דתית פרטית, ובין פרשת צו – הפונה אל הכוהנים ורואה את תפקיד הקרבנות לשם קיום שכינה בישראל, וכפי שכבר נזכר במבוא בהרחבה. פרשת ויקרא נותנת במכוון תחושה שאין אש על המזבח תמיד, כי כאשר המקריב מביא קורבן הוא חש שעכשיו מדליקים את האש במיוחד בשבילו. כביכול כבוד ה' יורד כעת אל המזבח לכבודו, רק כדי לפגוש אותו. נראה הדבר כאילו כבוד ה' איננו נוכח כל הזמן, והמפגש הוא מפגש אינטימי שנוצר באופן חד פעמי ברגע נתון לשם האדם הספציפי שהביא עמו קורבן לה'. בפועל, יש גם מערכה שלמה של תפעול המשכן – כעולה מפרשת צו – ובהקשר זה ברור שיש אש תמידית שמייצגת את השראת השכינה בישראל. ברם פרשת ויקרא מתעלמת מכך.⁶ ההכרעה ההלכתית היא הכרעה מתבקשת: יש להוסיף אש במיוחד לכבודו של המקריב ובכך לסמל שהתגלות כבוד ה' גדולה יותר בזכותו של המקריב ולמענו. העולם ההלכתי מממש את שתי הפרשיות, אך בתורה הדברים מובאים בשתי פרשות שונות ובכל אחת מהן מובלט הדין שמותאם למגמה הייחודית שלה, כשיטתו הידועה של הרב ברויאר.

בכך תמה קריאתנו בעולת הבקר. על מנת להבין האם יש הבדל בין עולת הבקר ועולת הצאן, והאם נלוות

לפיכך נראה שהבעלים נותרים בעלי הקורבן לאורך התהליך כולו ובכל עת שיש לעשות דבר מה בקורבן עצמו, יעשה זאת בעל הקורבן. הכוהנים הם שלוחו של בעל הקורבן שנזקק לתיווכם בכדי לגשת את המזבח ולהקריב את קורבנו.

לדבר זה השלכה דרמטית על הבנת מגמת הפרשה כולה. כפי שכבר עלה בשיעורי המבוא, בעצם הקדמת פרשת ויקרא לפרשת צו נעוצה גם אמירה תיאולוגית, שעולם המשכן נועד לאדם מישראל ולא לכוהנים, ועל כן נדחתה פרשת צו הפונה אל הכוהנים והיא מופיעה רק לאחר פרשת ויקרא. בהקדמת הפרשה הישראלית לפרשה הכוהנית ניכר שהתורה פונה בפרשיות הקרבנות לאדם מישראל ומזמינה אותו להביא את קרבנו ולעמוד מול א-לוהיו. עיקר סיפורו של המשכן רלוונטי לאדם מישראל והכוהנים הם אמנם שלוחיו ועוזריו, אך אין לראות בהם את גיבורי הסיפור. בניסוח ההתלבטות הידועה של הגמרא, האם הכוהנים הם 'שלוחי דידן' או 'שלוחי דרחמנא' (נדרים דף ל"ה ע"ב), ניכר בפרשה שלנו שהכוהנים הם שליחי האדם מישראל המבקש להקריב קורבן אך מנוע מלגשת אל המזבח. כל עוד הדבר אפשרי, מביא הקורבן יפעל בעצמו, ורק משום שהוא מנוע מלגשת אל המזבח נכנס גם הכוהן לפעולה.

קביעה זו צריכה להוביל למסקנה שיש להרחיב את דברי הזוהר המצוטטים לעיל, וליישם אותם בכל הפעולות המוסבות על הבעלים. כלומר, אין מדובר רק ברשות שיש לאדם מישראל לפעול (כניסוח רמב"ן – 'כשרה בזר'); יש חשיבות שהבעלים יעשו את הפעולות שביכולתם ויפעלו בקורבן שלהם. אכן, לפחות לגבי השחיטה עולה מדברי הזוהר, שקיימת עדיפות לשחיטה על ידי הבעלים דווקא: "ושחט את בן הבקר – ושחט אחרא ולא כהנא, דכהנא אסיר ליה בדינא, בגין דלא יפגים ההוא אתר דאחיד ביה" (נשא, דף קכד ע"א). במרחב החשיבה הזוהרי, הדבר קשור לכך שהכוהן מייצג חסד, בעוד פעולת השחיטה קשורה לעולם של דין.⁵

עריכת האש על המזבח

הדיון במרכזיות מקומו של האדם מישראל בתהליך הקרבת הקורבן, יכול לסייע בהסבר עניין תמוה נוסף – הציווי על נתינת האש על המזבח. כזכור, בין תיאור הבעלים המפשיט את קורבנו ובין הכוהנים שמנתחים את בן הבקר ומעלים אותו על המזבח, משולב ציווי נוסף שמופנה לכוהנים: "וְנָתַנוּ בְּיַד אֶהָרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֲצִים עַל הָאֵשׁ" (א', ז). לפי ציווי זה, על

6 שמאע, שתי מגמות, עמ' 43.

5 דיון בזוהר זה מצוי אצל הרב מ"מ כשר, **תורה שלמה**, ירושלים תשנ"ב, חלק יב, עמ' קמז-קמח.

